

החיים כסיפור:

לראות את העולם בעיניים חדשות

הרב יעקב נגן

הוצאת גילוי - ישיבת עתניאל
ה'תש"ף

עריכה : צורי הורביץ
עורך אחראי: הרב אלעזר גולדשטיין
עריכת הלשון: אהרלה אדמנית ויעקב דרורי-רנבאום
סידור ועימוד: אברהם רחמים
עיצוב עטיפה: צופיה הרבנד

© כל הזכויות שמורות למחבר ולמכון התורני 'גילוי' ישיבת בית ועד לתורה, עתניאל.

© כל הזכויות לקטעים ולשירים המצוטטים בספר שמורות למחבר/ים, בעלי הזכויות ו/או לאקו"ם.

אין להדפיס לצלם להכניס למאגר דיגיטלי או להפיץ מסמך זה, ללא הסכמה בכתב מהמחבר ומהמכון התורני.

מסת"ב: 978-965-92639-2-9 ISBN

כסלו, ה'תש"ף (2019)

יוצא לאור ע"י ישיבת בית ועד הר חברון
ד.ג. הר חברון, עתניאל, 90407
את הספר אפשר להשיג
בטלפון: 02-9964241
במייל: giluyot@gmail.com

מוקדש באהבה לך מיכל,
שלימדת אותי שהחיים הם ספר,
וכל יום איתך הוא סיפור
שקוראים אותו יחד
ונפתחים בו עולמות חדשים.

לכבוד הורינו היקרים

ד"ר אפרים בן אברהם אודנהיימר ז"ל

ד"ר ברכה בת יעקב מאיר לבית גרוס ז"ל

ד"ר צבי דוב בן יעקב יהודה רייזמן ז"ל

ותבדל"חא מרים ברכה בת יוסף מאיר לבית פיש

כולם אוהבי סיפורים טובים

דן ברוך ויוספה זהבה אודנהיימר

לאמנו סבתנו

מרים סוויאטיצקי ז"ל

בת ר' יעקב מאיר ושרה לבית גרוס

שמחת חיים ועין טובה

אהבה ומסירות לתורה ולבריות

מהמשפחה האוהבת

תוכן העניינים

1	הקדמה
	זה היום ללמוד מהחיים – על החיים
11	'נוח לו לאדם שלא נברא' – בין טוב לנוח
17	איזהו גיבור? הכובש את יצר הנוח
21	"זה היום עשה ה'" – ה', עשית לי את היום!
27	החיים הם הסיפור – מעתניאל להודו דרך הבומבמלה
33	סימנים בדרך – נס המונדיאל בדרמסאלה
37	היום שבו הסתבכתי עם השם הגדול
41	נשמת המשנה האחרונה של דביר
45	כיפה אדומה מבקיעה גול
	בקשו פני לשוחח עם החיים בתפילה
51	התפילה – לשוחח עם החיים
55	להתעורר ליום חדש
61	'מי יעלה בהר ה' – הפסוק של אבי
65	מודה אני – תודה על התודה
69	נטילת ידיים – כל אחד הוא כוהן
73	'אשר יצר את האדם בחוכמה' – קדושת הגוף
79	'אלוהי נשמה' – מסע של הנשמה
83	'המכין מצעדי גבר' – נסיעות בוולבו '96
87	ברוך מתיר אסירות
91	שתוק, כך עלה במחשבה
95	קבלת עול מלכות שמיים עם הזולת
99	תפילה שלא נענתה?
101	תפילה אישית
107	תפילה ליום הזה
113	הפסוק של היום – עצה זריזה לטרודים בעשייה
117	אני צינור
121	צינור סתום
123	בין מקווה למעיין
127	התפילין שנשכחו
131	גלי תכלת
135	שבעת הרקיעים בציצית

מקדש הזמנים | סיפורי הזמן היהודי

145	שבת — סיפור על סיפור
149	שבת אחת במוסקבה
151	שבת חובקת עולם בדרמסאלה
155	שבת זה ויפאסנה
157	ראש השנה — מעשה בחלילן מחב"ד ובהייל ערבי
163	יום הכיפורים — הענן והענווה
165	יום כיפורים — אהבנו, בירכנו גדלנו
169	סוכות — אלוהים יוצר את הפשלות, האדם צריך לתקן: סיפור אושפיזין חדש
171	סוכה של אהבה
177	נר החנוכה של הנסיך הקטן
179	פורים — חג השלום
185	פורים — להשתכר ממים
189	הגדה של פסח — החכם חוזר לשאלה
195	פסח — לא להחמיץ את החיים
199	יום השואה — התורה שחזרה הביתה
203	חגי אייר — לראות את הנס בזמן שהוא מתרחש
207	יום הזיכרון — בחייהם ובמותם ציוו לנו שמחת חיים
209	שבועות — חג ההווה
213	לרקוד בבגדים קרועים בערב תשעה באב

ואהבת לרעך | מסע אל האהבה

219	נשיקות של רוח
221	ודבק באשתו והיו לארבע רוחות
227	אהבה ושמו של הקב"ה
233	שיר האהבה של אדם הראשון
243	חטא עץ הדעת ושיר אהבה
247	עיקר מצוות 'ואהבת'
251	חופה מלשון לחפות
255	הקב"ה זה אח
261	למה שוברים כוס מתחת לחופה?
265	תקשורת מקרבת
271	שתי עיניים — לראות את הטוב והרע כך ובזולתך
275	בידינו הדבר

ישראל והעמים | מקומנו כעם בסיפור הגדול בעידן הגאולה

281	ישראל והאנושות — הסיפור הגדול
291	כי מציון תצא תורה?
295	אברהם בגימטרייה — בצלם אלהים

301	בנים של אלוהים
305	הרב ובתו של הנאצי
309	מסע לסיין — כי משופר־ציון תצא תורה ודבר ה' לסיין
313	מסע אל העדה הדרוזית — כאשר משה פגש את יתרו
317	מסע לירדן — שבת בעמאן
323	שלום בירושלים
331	תפילה משותפת לגשם
335	מסע לחברון — חברון מלשון חברות
339	הרבנית והמואזין במערת המכפלה
343	תפילת הערבייה החילונית — נשים קדושות
345	מסע למצרים — מעתניאל לקהיר, מסע אל לב האסלאם

הקדמה

להסתכל על העולם כסיפור

“סיפורים קורים לאנשים שמספרים סיפורים”

(פול אוסטר)

מאז שנתקלתי במשפט הזה לפני שנים רבות הוא מלווה את חיי. כזה אני – אוהב לשמוע סיפורים, אוהב לספר אותם, וחווה על בשרי בכל יום את נכונות התוכנה הזאת. סיפורים פשוט קורים לי.

למה סיפורים קורים דווקא לאדם שמספר סיפורים? הסבר עמוק לכך אפשר למצוא בפתגם יפה אחר שאמר הסופר הצרפתי-היהודי מרסל פרוסט (1871–1922): “אתגר החיים אינו לגלות ארצות חדשות אלא לראות את הישנות בעיניים חדשות”. אדם שמספר סיפורים רואה את העולם אחרת; הוא מסתכל על החיים עצמם כסיפור. שני בני אדם יכולים לעבור את אותו היום בדיוק. האחד יחווה את האירועים כמהלך רציף המורכב מהתחלה-אמצע-סוף, בעוד השני, האדיש, פשוט יחמיץ את כל הסיפור. שזירתם של אירועים שונים היא שיוצרת את הסיפור החדש ומאפשרת לו לחשוף פנינים מהמציאות.

ילדים אוהבים לשחק במשחק “חבר את הנקודות”. הם מתיישבים מול דף שמפוזרות עליו עשרות נקודות באופן שנראה אקראי, והספרות שמעל הנקודות מורות להם איך לחבר את הנקודות זו לזו. אחרי כמה דקות של מאמץ הנקודות המפוזרות והאקראיות נעשות לתמונה ברורה. אדם שמאמץ מבט סיפורי עובר תהליך דומה – במקום שבו אחרים רואים רק קטעי אירועים מנותקים זה מזה, הוא מוצא את נקודות החיבור ורואה

את התמונה השלמה. בחוברות של ילדים יש רק דרך אחת נכונה לחבר. מה שמרתק ביחס לחיים הוא שלאדם עומדת חירות יצירתית לבחור כיצד לחבר את הנקודות זו לזו.

יותר מכך, הסתכלות כזו על העולם גם משנה את המציאות עצמה. אם נעדכן את מערכת ההתבוננות שלנו לכזו שכל הזמן תחפש אחר סיפורים חדשים – נהיה לאנשים הנכונים לאתגרים, פתוחים לתנודות החיים, ובוחנים את המאורעות בעין פקוחה וברוח הרפתקנית. בעיניי, סיפור טוב אינו בהכרח כזה שהאיכות הספרותית שלו משובחת, אלא דווקא סיפור שעושה את האדם המספר ואת קהל השומעים לאנשים טובים יותר. סיפור טוב גורם לי לצמוח, לחשוב שנית, ומלמד אותי איך לחיות טוב יותר. סיפור טוב הוא סיפור שאפשר ללמוד ממנו, סיפור שמעודד התפתחות. אדם שמתבונן בחיים כהשתלשלות סיפורית שואל את עצמו: מה הסיפור הזה בא לומר לי? מה החלק שלי בתוכו? או באופן ממוקד יותר – איזה תפקיד יש לי כאן: מתבונן מהצד, שחקן משנה, אולי אפילו הגיבור? ומתוך כך עולה גם השאלה המשמעותית: האם יש לי השפעה על הפרק הבא בעלילה?

לפני כמה שנים היה לי תלמיד בשם רפאל שהתנדב בבית-חולים לעזור לחולים סופניים. רפאל סיפר לי שהיה להם 'גוהל' לשאול את החולים: "מהו סיפור החיים שלך?"

התשובה שהם כמעט תמיד קיבלו הייתה רפה ולקונית: "אין לי סיפור". אבל הוא לא ויתר. הוא התחיל לשוחח עם החולה, לשאול שאלות על המשפחה, על העבר, ולאט לאט, כמו סכר שנפרץ, הוא שמע עוד סיפור ועוד אירוע, אירועים וסיפורים שהמטופל בכלל לא שמ לב אליהם, אירועים שהוא חשב שבקושי נוגעים אליו, פתאום הם היו בעלי משמעות, הם היו החיים. לא רק ההיכרות מחדש עם העבר הייתה מדהימה, הסיפור השפיע על החולה בהווה באופן ממשי, הוא נראה ממש כמי שמצא את טעם "החיים" – פתאום הוא גילה שיש לו סיפור...

ולא זו בלבד... בכל ערב רפאל ישב, תמלל את השיחות ובנה מהסיפורים הקטנים ששמע ספר של ממש. בסיום המפגשים הוא הלך וכרך את

הכול יחד והביא את ספר החיים בהפתעה לחולה ולמשפחה. הספר גילה מחדש את החיים, את הסיפור שכמעט ואבד.

פעמים רבות הסיפור שלנו מתגלה רק בסופו, כשהמספר כבר לא יכול להשתנות ולפעול בתוכו. זה לא חייב להיות כך. מי שיהיה ערני לכך וינסה כל הזמן לספר את הסיפור שלו, יוכל ללמוד להיות פתוח לתנודות החיים. מי שמגלה את הסיפור שלו בעודו מתרחש, זוכה להיות שותף ומודע לכתיבת הפרק הבא של החיים.

כל התורה על רגל אחת – סיפור

פעם חבר שאל אותי אם אוכל לאפיין עבורו במילה אחת מה עושה אותנו, בני העם היהודי, למי שאנחנו. השאלה הזו הייתה עבורי משימה דומה לזו שקיבל הלל הזקן, כשהתבקש ללמד את כל התורה על רגל אחת. המילה שבה בחרתי להשיב לו הייתה "הסיפור". מעבר למסגרת הסיפור האישי של כל אחד מאיתנו, כולנו חלק מהסיפור הגדול של העם היהודי – סיפור שהתחיל לפני אלפי שנים וצועד לעבר עתיד של גאולה כלל-אנושית. זהו סיפור שלא השפיע רק עלינו כעם אלא שינה את מהלך ההיסטוריה של העולם כולו. כפי שניסח זאת בעבר הרב יונתן זקס, רבה הראשי של אנגליה לשעבר ומחשובי ההוגים היהודיים בדורנו – "היהודים אינם עם שיש לו סיפור, אלא סיפור שיש לו עם".

על השאלה ששאל אותי חברי יש אנשים שהיו עונים שהמיחד את עם ישראל הוא התורה. אבל מה היא התורה? עבורי היא בראש ובראשונה – סיפור. רש"י פותח את פירושו על התורה בשאלה מדוע הקב"ה בחר לפתוח את ספרו בראשית ולא באמצע ספר שמות, שבו מוזכרת המצווה הראשונה? אם מטרת התורה היא ללמד אותנו כיצד לקיים מצוות, אפשר ואף מתבקש היה לפתוח אותה דווקא בציווי הראשון, "החודש הזה לכם". תשובתי לשאלה זו היא שהעובדה שהתורה מזכירה מצוות רק אחרי ארבע-עשרה פרשיות של סיפורים, מוכיחה שהתורה עצמה אינה ספר מצוות שיש בו סיפורים, אלא ספר סיפורים שיש בו מצוות.

"ספר יצירה", הספר הקבלי הקדום, פותח באמירה שהקב"ה "ברא את עולמו בספר סופר וסיפור". בלי להיכנס למשמעות העמוקה של האמירה הזאת, עצם ראיית העולם כ"סיפור" מבארת שבריאת העולם במאמרות, כאמור גם בפרקי אבות, פירושה שהקב"ה סיפר סיפור ובכך נברא העולם. בעומק אמירה זו טמונה הכרה מחדשת שלפיה העולם כולו הוא סיפור.

החיים גדולים מהפילוסופיה

יש אנשים שמזלזלים בסיפורים. הם חושבים שסיפורים מיועדים לילדים או לצורך הרפיה ושעשוע בלבד. לדעתם, אדם רציני עוסק בהגות, בפילוסופיה, במדע וכדומה. סיפורים אינם 'לרמה שלהם'. אין טעות גדולה מזו.

הפילוסופיה מאפשרת לנו לדבר על החיים, בעוד הסיפורים הם החיים. ההגות מתעסקת רק ברובד מסוים של החוויה האנושית, ואילו סיפור טוב מקיף את כולה. החיים גדולים מהפילוסופיה, והסיפורים לוכדים את לשד החיים עצמו. הסיפור, כמו החיים, הוא רב-פנים, משאיר שאלות לא פתורות, משובץ במסתורין ועשוי מורכבות מבורכת.

בתלמוד (בבלי, סוכה כח ע"א) נאמר בעניין לימוד תורה: "דבר גדול – מעשה מרכבה, דבר קטן – הוויות דאביי ורבא". הדיונים התלמודיים, העיסוק האינטנסיבי בפרטי ההלכה, חילוקי סברות והשוואה בין פירושי הראשונים והאחרונים, כולם נחשבים בעיני הגמרא כ"דבר קטן"; ואילו מעשה מרכבה – סיפורי הבריאה המופלאה והתגלותו של אלוהים במציאות הארצית – הוא המוגדר כ"דבר גדול".

יותר מכך, ישנו פער עצום בין דקלום של המילים הנכונות ובין התבוננות עמוקה החקוקה בעצם החיים, התבוננות שרק סיפור מאפשר.

תלמיד קרוב אליי נרצח בפיגוע בעודו נשוי טרי. אלמנתו ואני נשארנו בקשר לאחר הרצח. יום אחד, תקופה מסוימת לאחר מותו של אותו תלמיד, ניגשה אליי האלמנה וסיפרה לי על פגישת היכרות שהייתה לה עם בוגר ישיבה אחד.

במהלך אותה פגישת היכרות חשפה האלמנה את אחד מהרגשות הכמוסים והעמוקים של החוויה האמונית שהולכת איתה: "אני מרגישה שלמרות כל מה שעבר עליי, הקדוש ברוך הוא מעולם לא עזב אותי".

הבחור התנועע בכיסא מולה, ואחרי כמה רגעים הוא הסתכל עליה בעיניים מכווצות, שגרמו לה להרגיש תחושה של זלזול, ואמר לה: "פשיטא, לא?"

הבחור בסיפור הזה לא הצליח להבין את ההבדל בין ידיעה של אמת מסוימת באופן שכלי, ובין הפנמה מלאה של אותה הידיעה והזדהות איתה מתוך תהפוכות החיים. מבט שטחי זה על החיים גרם לו למעשה לחוסר יכולת לזהות הזדהות עמוקה שכזאת, וגרוע מכך – לזלזל בה.

מסופר על אדם, בשנים הראשונות של תנועת החסידות, שישב שבעה על אביו. לאחר שקם מהשבעה בא אליו אביו בחלומו ואיתו צלב. היהודי המבוהל ניגש לרב'ה, והרב'ה אמר לאותו יהודי שכנראה הגוי שפָּרה את הקבר רצה לעשות לאביו טובה בעולמות העליונים והניח שם צלב בלי שבני המשפחה שמו לב. כשפתחו בני המשפחה את קבר אביהם, הוא גילה שאכן הרב'ה צדק, הסיר משם את הצלב, ואביו פסק מלהופיע טרוד בחלומותיו. הדברים הגיעו לגאון מווילנה, אך הוא לא התרגש מהסיפור. הוא הסביר שהוא לא מופתע מהפתרון כי ניתן לדייק כך מהתלמוד הירושלמי. מה שמפתיע אותו זה שרב'ה חסידי מכיר לא הירושלמי הזה. דבריו של הגר"א הגיעו לאותו רב'ה. "האמת היא, שלא הכרתי את הירושלמי הזה", הודה הרב'ה. "אבל הכרתי את זה מאותו מקום שממנו הירושלמי הכיר את זה".

לשלב בין החיים לבין הספר

לצד המשמעות העמוקה של החיים כשהם לעצמם, חשוב לי להגיש: עיקר עיסוקי הוא בספרי הגות ומצוות. רוב ימי עוברים בבית המדרש בעתניאל, שבו אני לומד ומלמד בעיקר תלמוד והלכה, לצד קבלה וחסידות. זכיתי אף לשמש כמה שנים כראש כולל ההלכה של הישיבה, ולהתעמק בחלקים ההלכתיים של התורה הקרובים לליבי מאוד. אני מאמין שלימוד שלם

הוא לימוד המשלב ומכיל גם מהחיים וגם מהספרים. העושר שבכל אחד מהמקורות האלה מביא להפריה הדדית של הלומד ושל תורתו האישית.

בשנים האחרונות הוצאתי כמה חיבורים שעוסקים בקשרים שונים שבין שלושה עולמות: הגות, חיים ותורה. קשרים אלו העסיקו אותי בנושאים שונים ובספרות רחבה: תנ"ך, תלמוד, קבלה והלכה. ספר זה מתכתב עם החיפוש של החיים מזווית חדשה. כשם שהחיים דינמיים ומתפתחים, כך גם הרעיונות הולכים ומתפתחים במהלך השנים.

הדיוק במסירת הסיפור חשוב לי מאוד. עשיתי מאמצים גדולים כדי לספר את הדברים כהווייתם, בלי לשנות או לייפות. סיפור הוא יצירה אומנותית, ומבחינתי לספר סיפור בצורה לא מדויקת שקול לעריכה מחודשת של מחזות שייקספיר או להוספת כמה צבעים בציור של ואן-גוך. התפקיד שלנו הוא לצאת לקראת הסיפור, להאזין למה שמסופר ולשהות בו כמה רגעים לפני שנשאל "מה הוא בא להגיד לי". הקדוש ברוך הוא, מספר הסיפורים הגדול, יודע איך לטוות אותם; אין זה תפקידנו לשנות את הסיפור מכפי שאלוהים רצה שיקרה במציאות. עלינו להקשיב ולהתבונן.

אני מלא תקווה שהקורא לא יסתפק בקריאה בספר ובהנאה ממנו, אלא ינסה לקבל את העיניים של הסיפור, את נקודת המבט הייחודית שאפשרה את התרחשותו. אם רק נרחיב את המבט ונחדד את ההסתכלות, נבחיך כמה סיפורים מסתובבים בכל רגע סביבנו, וכל שנותר הוא להושיט את היד – ולגעת בהם.

על הספר

הספר שלפניכם, יש בו סיפורים של כאב ושל יופי, של התמודדות ושל אהבה, ורובם של הסיפורים קרו לי אישית. יש בספר מטען שהצטבר בעקבות מותם של כמה מחבריי ומתלמידיי בפיגועי טרור רצחניים באזורנו. המטען הזה התניע אצלי תהליכים רוחניים רבים והוביל אותי למחזות חדשים ברחבי העולם ולמפגשים משמעותיים עם קשת רחבה של אנשים מיוחדים. מופיעים בו שייח' מוסלמי שמעריך את רבי נחמן מברסלב; מורה רוחנית יוצאת תוניסיה שלימדה אותי את סוד השמות הקדושים;

רעיון מבריק של הרמטכ"ל שקיבל חיזוק מאלבוס דמבלדור; וולבר מודל '96 שלימד אותי שיום גרוע הוא באמת יום יפה; אסירה שהסתבכה בפרשיית סמים ומצאה גאולה בין כותלי הכלא; דרישת שלום אלוהית מפתיעה שקיבלה אם שכולה מבנה בהופעה של מאיר בנאי; רב'ה זקן שמדלג בקלילות אל המעיין הקפוא באוקראינה בעוד שניים ממתנגדיו מרגלים אחריו; יהודי מגורש מגוש קטיפף שהציל את הנישואים של זוג שלא הכיר, הודות למאבק בירוקרטי שניהל מול חברת החשמל; תורה של האדמו"ר מפיאסצ'נה שהתגלגלה מגטו ורשה עד למבצע חילוץ של טנקים בווערים במלחמת לבנון השנייה; זוג רבנים שהסתדרו ביניהם דווקא כי כל אחד חשב על חסרונותיו של האחר; צעירה מוסלמית חילונית שמתפללת חמש תפילות ביום; אלפי סינים שצמאים לדבר ה'; עיתונאית חרדית ואימא לאחד עשר ילדים שמצאה נפשות תאומות בלב מצרים; ועוד הרבה מעבר לזה. מתוך הסיפורים והמחשבות, המפגשים והחוויות, נארגת מסכת שלמה על מקומה של היהדות בעולמנו, על מזרח ומערב, על ישראל והעמים, על התורה והחיים. חלק קטן מהסיפורים שבספר הודפסו בשנת תשע"ב בחוברת פנימית, סיפורים אלו נערכו ועובדו מחדש במסגרת עריכת ספר זה. הספר מחולק לחמישה שערים:

השער זה היום עוסק בשיעורים היקרים שלימדו אותי החיים, על החיים. השער בקשו פני עוסק בשיחה של החיים עם התפילה. השער מקדש הזמנים עוסק בסיפור של הזמן היהודי, ומפרט כיצד ניתן ללכת עם הזמן ולצמוח דרך השבת והזמנים המיוחדים שבמעגל השנה. הסיפורים והתובנות שיש במכלול הזמנים המיוחדים מקרינים על כל יום, לכן נכון ללמוד אותם יחד. השער ואהבת לרעך מספר את סיפורו של החידוש היהודי הגדול של חוכמת האהבה והזוגיות. מתוך האהבה למעגל הקרוב, הזוגי, והקשר היהודי, השער ישראל והעמים מתרחב למקומנו כעם בסיפור הגדול והיחסים בינינו לבין העמים הסובבים אותנו, מתוך כמיהה למימוש חזון הנביאים.

הצעת קריאה:

הספר שלפניכם מרוכז מאוד. כמו תרכיז מיץ שזקוק לכמות הגונה של מים כדי להיעשות ערב לחך, כך גם הסיפורים שמופיעים כאן ייתרמו דווקא מקריאה נינוחה, משוחררת, מרווחת בזמנים. קריאה של כמה

עמודים אחת לכמה זמן עדיפה על קריאה רציפה של הסיפורים כולם.
המטרה איננה ידע, אלא מודעות.

קריאה מהנה.

* * *

אני מודה להורי, עזריאל ואהובה גנק, שמהם למדתי אהבה לאדם
באשר הוא ויכולת לראות את הטוב בזולת ובחיים. שותפה שלי בספר
זה, כמו בכל תחום בחיי, היא רעייתי מיכל, שבזכות כוחות ההתחדשות
שלה כל יום שלנו יחד הוא עולם חדש.

תודה לתלמידיי בישיבת עתניאל ולעומדים בראשה, הרב בני קלמנון
והרב רא"ם הכהן, למכון התורני "גילוי" שבה הספר יוצא לאור והעומד
בראשה הרב אלעזר גולדשטיין. לכל הצוות, תודה על החום והאימון,
המסירות והמקצועיות. ולמנכ"ל הרב רונן כ"ץ, על בית מדרש שיש בו
אורה של תורה ואווירה של חופש ויצירה.

בתהליך הכתיבה ועריכה לספר היו לי שני שותפים מרכזיים: בשלב
הראשון צורי הורביץ, שישבתי איתו וביחד ניסחנו את הדברים פרק-
פרק. המעוף של צורי תרם רבות לא רק לעיצוב וניסוח הדברים אלא
גם לתוכנם; בשלב השני, הרב אלעזר גולדשטיין ארג יחד במלאכת
מחשבת את העשרות הרבות של הפרקים, שעסקו במגוון רב כל כך
של החיים כדי ליצור ספר קוהרנטי שבו בכל יחידה המסר בהיר וברור.

אני מודה לכל העוסקים במלאכת ההוצאה לאור: לעורך הלשון אהרלה
אדמנית, למעמד אברהם רחמים ולמעצבת הכריכה צופיה הרבנד.

תודה לדודי ודודתי, גרשון ואיילה ברנט, שבזכות הקרן שלהם יכולתי
להתפנות לכתיבה, ותודה לבני דודי, דן וג'וסלין אודנהיימר, שתמכו
אף הם בהוצאת הספר לאור.

ולבורא עולם, "אילו פינו מלא שירה כים ולשונונו רנה כהמון גליו...
אין אנחנו מספקים להודות לך ה' אלוהינו..." (מתוך תפילה נשמת כל חי).

יעקב נגן

כסלו תש"ף